TÜRKHER
TURKISH HISTORY OF EDUCATION RESEARCH
turkher.org
Vol.1 | No2 | Sep, 2026
e-Issn: 3108-8066
Pages: 171-175

Türken- und Türkeibilder im 19. und 20. Jahrhundert: Pädagogik, Bildungspolitik, Kulturtransfer, edited by Ingrid Lohmann and Julika Böttcher. Bad Heilbrunn, Verlag Julius Klinkhardt, 2021, 277 pp., €18.90, doi.org/10.35468/5874.

Şeyma AKSOY

[1]Berlin Humboldt University, Germany **(Corresponding Author)**

ORCID: 0000-0002-6771-2665 ***ROR ID***: https://ror.org/01hcx6992 ***e-Mail:*** seyma.aksoy.uw@gmail.com

Article Type:	*Book Review*
Cite:	Aksoy, Şeyma. Review of Türken- und Türkeibilder im 19. und 20. Jahrhundert: Pädagogik, Bildungspolitik, Kulturtransfer by Ingrid Lohmann and Julika Böttcher. *Turkish History of Education Research (TURKHER)* 1, no. 2 (2026): 171–175. https://doi.org/10.71350/turkher.14
Plagiarism:	*This study was screened for plagiarism using **Turnitin** during the **preliminary review** and prior to publication.* turnitin
Submitted:	09.08.2026
Accepted	07.09.2026
Published:	23.09.2026
Open Access Status:	*Free to read, download, and share for non-commercial purposes.*

In the historiography of German education, the pedagogical profession has rarely been examined as an active participant in the construction of national stereotypes about non-Western societies, still less as a stakeholder in the imperial ambitions such stereotypes served. *Türken- und Türkeibilder im 19. und 20. Jahrhundert: Pädagogik, Bildungspolitik, Kulturtransfer*, edited by Ingrid Lohmann and Julika Böttcher, addresses precisely this gap. It traces how "true" knowledge about Turks and Türkiye was produced, contested, and transmitted within German pedagogy and the teaching profession between 1800 and the mid-twentieth century. The volume opens with the image of the "Schachtürke" — the eighteenth-century chess-playing automaton whose apparent intelligence concealed a hidden human operator — as an emblem of the deception at the heart of the German Türkiye-discourse itself. The editors argue that this discourse has been curiously neglected in historical education research, tracing the neglect in part to a misreading of Bernd Zymek's 1975 study on foreign models in German pedagogical reform. Zymek found little engagement with Türkiye and thereby discouraged further inquiry, a claim the volume's own contributions, particularly Böttcher's chapter, directly refute. The book is structured in three thematically and methodologically distinct parts: discourse analysis of newspapers and journals, textbook analysis, and studies of expert networks and cultural transfer. Together with the editors' introduction, the ten case-study chapters reconstruct a largely forgotten chapter of German-Turkish entanglement, one the editors provocatively suggest has been repressed because it recalls the narcissistic injury of Germany's failed imperial ambitions.

Part I, "Diskurse und Wandlungsprozesse," opens with Fikret Adanır's survey of the shifting German image of Türkiye across the first half of the twentieth century (pp. 23–42). Adanır's chapter is essentially descriptive rather than conceptual. It traces German perceptions from the colonial ambitions of the Wilhelmine era through the wartime "Waffenbrüderschaft," the disillusionment

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

of the Weimar years, and the instrumental neutrality of the Second World War. Adanır concludes that Türkiye never again attained the significance it held for Germany's imperial imagination at the turn of the century (pp. 38–39). Particularly striking, if disturbing, is his citation of the diplomat Max von Oppenheim. Arguing that Muslim populations along the Baghdad Railway route would make useful economic partners for Germany, Oppenheim ranked them in explicitly racial terms against African Americans and Native Americans, judging them "weit besser als der amerikanische Neger, gar nicht zu reden vom Indianer" — a racial hierarchy invoked, tellingly, to legitimize colonial economic interest rather than to question it (p. 27). While rich in archival detail, the chapter functions more as historical backdrop for the volume than as an engagement with its stated theoretical apparatus of discourse analysis and postcolonial critique.

Ingrid Lohmann's contribution, by contrast, offers one of the section's most conceptually incisive interventions (pp. 43–68). It reconstructs the emergence and racialization of the figure of the "Levantiner" between 1800 and the 1940s. Lohmann shows how a term originally denoting Mediterranean trading families was transformed into a vehicle for exclusionary and increasingly racist rhetoric, one that intensified precisely as German attitudes toward "the Turks" softened. Drawing on Marie Louise Pratt's notion of the "contact zone," she shows how German pedagogues and geographers policed this zone by branding Levantines as inauthentic Europeans undeserving of protection — a project she designates the "Säuberung der Kontaktzone" (p. 57). Her citation of Franz Carl Endres, who likened Levantines to a locust swarm devouring the "paar recht geringen Ansätze zur Kultur" of European colonists (p. 62), and of Ewald Banse's 1919 geography textbook, which described Levantines as capable only of dragging down "höhere Rassen" (p. 66), together illustrate how thoroughly this racialized knowledge penetrated pedagogical publishing. The chapter closes by showing that German schools in the Ottoman Empire opposed mixed education for fear of the "Verlevantinisierung" of German children (p. 67), an argument that most directly substantiates the volume's central claim that pedagogy was an active agent of empire rather than a neutral bystander.

Julika Böttcher's chapter closes the section by empirically testing the editors' opening claim. She checks it against Bernd Zymek's influential 1975 study, which found only a single Türkiye-related article in German pedagogical journals between 1871 and 1918, compared with 111 on the United States and 90 on France (pp. 74–75). By expanding the source corpus beyond Zymek's fourteen "scientific" journals to include the daily teachers' press, Böttcher recovers a substantially different picture: over 500 Türkiye-related articles, revealing that pedagogical interest in the Ottoman Empire tracked Germany's geopolitical ambitions closely, from the Baghdad Railway to the wartime alliance. Her citation of Ernst Jäckh's dictum that "der Pädagoge leitet die Jugend zum Kaufmann" (p. 81) succinctly captures the instrumentalization of education for commercial expansion. Her discussion of girls' schooling adds a productive complication: a German woman was appointed director of the first Ottoman girls' lyceum (p. 86), showing how colonial cultural mission and the German women's movement could reinforce one another. Methodologically, this chapter offers one of the volume's most rigorous correctives to prior historiography, providing the empirical foundation for the editors' own repudiation of Zymek in the introduction.

Part II turns from discourse analysis to textbook analysis proper. It opens with Timm Gerd Hellmanzik's methodologically innovative close reading of Joseph Annegarn's 1840 Catholic world history textbook (pp. 97–116). Using digital-humanities text-mining to quantify every occurrence of "Turk"-related terms against "Europe"-related ones, Hellmanzik shows that the two appear with almost equal frequency — establishing the Ottoman Empire as a persistent, if consistently vilified, presence in the young reader's cosmos. Particularly striking is his citation of Annegarn's geography handbook, which describes the founding of the Ottoman state as a "Räubernest" built by a "Räuberhauptmann" (p. 108), a foundational myth of banditry rather than statehood. Most disturbing is the chapter's discussion of an unsourced passage claiming Ottoman soldiers forced captured Greeks to eat their own roasted flesh during the Greek War of Independence, a claim reproduced without alteration even in the 1851 edition (pp. 112–113). Hellmanzik situates this fabrication within a broader colonial rhetoric of cannibalism accusations used to deny non-European peoples legal personhood, persuasively showing how a supposedly confessional, historically distant textbook sustained early-modern fears of the "Türkengefahr" well into the nineteenth century.

Dennis Mathie's contribution broadens the textbook analysis to three major Weimar-era series (1923–1936). He traces four recurring narrative structures: the topos of "oppressive Turkish rule," the narrative of Ottoman decline culminating in the "sick man of the Bosporus," the question of Türkiye's belonging to Europe, and the theme of German civilizational tutelage (pp. 119–139). One of Mathie's most valuable findings concerns discursive silence: while the textbooks repeat the phrase "drückende Herrschaft der Türken" to legitimize the Greek uprising (p. 128), none mentions the Tanzimat reforms of 1839–1876 that were unfolding at nearly the same moment. His analysis of the interwar volumes further shows how the emergence of the Turkish Republic briefly disrupted the decline narrative. Kemalist secularization is celebrated as "Europeanization," even as population exchanges are praised uncritically as nation-building progress (p. 136) — an omission the chapter could have pressed further given its otherwise careful attention to what remains unsaid.

One of the section's most original contributions comes from Andreas Hoffmann-Ocon and Norbert Grube, who shift the geographic frame to German-speaking Switzerland, tracing five textbook generations from 1905 to 1951 (pp. 143–163). Lausanne played a double role in this history: it hosted both the 1912 treaty ceding Tripoli and the 1923 treaty founding the Turkish Republic, and it was home to the nationalist Turkish student foyers that trained future ministers Mahmud Esad Bozkurt and Şükrü Saraçoğlu. This adds a further transnational vantage point to the volume. Their tracking of shifting metaphor is especially effective. 1926 textbooks describe the Balkan Wars as "wilde Bandenkriege," while the 1934 edition recasts the same conflict as a hunting scene, complete with "Verteilung der Beute" and "Löwenanteil" (pp. 154–155). Most striking is their comparison across editions: the 1927 textbook states bluntly that German allies did nothing to stop what the source material explicitly terms the "Genozid an den Armeniern" (p. 159) — while the 1934 revision deletes this admission entirely, replacing it with unqualified praise for German military achievement in the same theater (p. 159). This textbook erasure stands as one of the volume's clearest demonstrations of how political context reshaped pedagogical memory within a single decade.

The volume's third section turns to the biographies of the intermediaries themselves. It traces how educational and scientific expertise circulated between Germany and the periphery of the reform-pedagogical movement. Filiz Meşeci Giorgetti opens the section with a richly literature account of Turkish pedagogues who studied in Jena, Leipzig, and Berlin between 1908 and the 1930s, culminating in the Village Institutes (Köy Enstitüleri) that trained over 17,000 teachers between 1940 and 1951 (pp. 189–191). Unlike the volume's earlier chapters, which cast German pedagogy as an instrument of cultural imperialism, Meşeci Giorgetti positions Turkish actors as agents who selectively appropriated German expertise. This is most vivid in the forty-five-day "Werkerziehung" course that the German pedagogues Oskar Frey and Georg Stiehler conducted in Ankara in 1926 — a curriculum jointly shaped around questions the Turkish ministry itself posed to its German guests, rather than one simply imported wholesale (pp. 178–186). The chapter's largely descriptive, institutional register sits somewhat apart from the volume's critical-discursive method. This raises a question the chapter leaves implicit: how does this account of productive, if asymmetrical, exchange relate to the editors' framing of pedagogy as complicit in domination?

Christine Mayer's contribution supplies exactly the methodological corrective the preceding chapter invites. Revisiting John Dewey's celebrated 1924 mission to Türkiye, Mayer marshals archival evidence to puncture the hagiographic consensus that credits Dewey with transforming Turkish education singlehandedly. A US embassy dispatch, for instance, reports that the Turkish minister was "painfully impressed" by his own ministry's centralization and took care not to solicit Dewey's advice at all (p. 201). Drawing on Quentin Skinner's critique of "influence" as an explanatory category, she argues that historians have too readily traced direct, unidirectional lines of causation where a genuinely transnational sphere of circulating ideas existed instead. Her most valuable conceptual contribution is the concept of métissage. Reconstructing how Turkish reformers drew simultaneously on Claparède, Bovet, Ferrière, Decroly, Dewey, and Kilpatrick, she shows the 1926 curriculum to be a deliberate synthesis rather than a one-way transplant — a claim she grounds in Mustafa Rahmi Bey's own 1929 acknowledgment of debt to all six reformers at once (p. 218). Read together, Meşeci Giorgetti's institutional narrative and Mayer's methodological critique complement each other productively:

the former supplies the empirical density, the latter the theoretical framework within which that density should be interpreted.

Christian Roith extends this transnational-circulation approach to Spain. He uses the comparable case of the Junta para la Ampliación de Estudios (JAE), which awarded 3,604 fellowships between 1907 and 1936, to test many of the same questions Mayer raises about educational "influence" (pp. 229–245). His four biographical case studies culminate in a striking methodological admission by the pedagogue Ángel Llorca, who after visiting Hamburg's experimental schools recorded that he had observed nothing but a traditional classroom (p. 240). Del Pozo Andrés reaches a similar verdict: establishing any causal link between such visits and subsequent reforms is "practically impossible" (p. 241) — an argument that echoes Mayer's critique of the influence paradigm almost verbatim, though the two chapters were evidently written independently. Roith's closing comparison to the Ottoman case is notably direct. Framed through Schneuwly and Hofstetter's center-periphery model, it concludes that neither Spanish nor Turkish pedagogues meaningfully shaped the international reform discourse in return, and that Spain's experts, unlike Türkiye's, at least maintained regular contact with the movement's international networks (p. 245). This raises the question of why the Turkish side did not (or could not) maintain regular contact with the network in question.

The collection closes with Sebastian Willert's account of the 1883 encounter between German archaeologists and the Ottoman museum director Osman Hamdi Bey at Nemrud Dağı. The chapter's central achievement is exposing a stark discrepancy between public and private registers of German colonial condescension. In their published travelogue, Carl Humann and Otto Puchstein present Hamdi as a legitimate negotiating partner. In a private letter to Alexander Conze, however, Puchstein accuses Hamdi of having "gewütet & da gewühlt" (raged and rummaged) at the site without regard for scholarly completeness (p. 250, 263) — the diplomatic hypocrisy from which the chapter's title is drawn. Willert's account of Humann's own expedition is no less damning: German archaeologists coerced building materials from a local Turkish horse-owner "not without some degree of force," while describing Kurdish, Armenian, and Turkish helpers in openly disparaging terms, contrasted favorably with Circassian laborers (pp. 259–261). Yet the chapter also credits Hamdi Bey with real institutional achievement: the restrictive Antiquities Law of 1884 and the professionalized 1887 Sidon excavation that established the Müze-i Hümayun as an internationally recognized institution (pp. 264–268). This makes the final chapter a fitting synthesis of the volume's competing impulses, documenting German cultural condescension in its own words alongside Ottoman agency asserting itself against it.

Read as a whole, the collection's greatest strength lies in its refusal to let the discursive analysis of Part I remain merely diagnostic. Part II's textbook studies — Hellmanzik's cannibalism narrative, Mathie's four recurring topoi, Hoffmann-Ocon and Grube's documented erasure of German complicity in the Armenian genocide between editions — supply the institutional mechanism by which the racialized and orientalizing knowledge reconstructed in Part I was transmitted to generations of German schoolchildren. Part III's case studies of Dewey, the JAE, and Osman Hamdi Bey then demonstrate that the relationship ran in more than one direction: Turkish, Spanish, and Ottoman actors appropriated, resisted, and instrumentalized European expertise on their own terms, even as the exchange remained structurally unequal. The volume is at its most persuasive precisely where these registers meet, as in Willert's final chapter. There, a single set of events, the 1883 Nemrud Dağı expedition, is refracted through both the condescending private correspondence of German archaeologists and the assertive institution-building of an Ottoman museum director.

At the same time, the collection's methodological pluralism occasionally produces more juxtaposition than synthesis. Part III's institutional history of pedagogical exchange sits somewhat uneasily beside the volume's opening discourse-analytic ambition. Tracing how ideas and practices circulated among consenting professional elites is not quite the same undertaking as reconstructing racialized "Kollektivsymbolik," and the editors do not fully address how these two modes of analysis bear on one another. Nor is it always clear whether the recurring critique of "influence" as an explanatory category — developed independently and convergently by Mayer and Roith — was meant to extend to the volume's own account of pedagogy's complicity in empire, where causal claims are asserted with considerably more confidence. These are the costs of a genuinely interdisciplinary and multi-perspectival project, however, and they do not diminish the collection's central achievement: demonstrating, across ten case studies spanning

more than a century, that German pedagogy was never a passive observer of the Turkish–German relationship but an active participant in constructing, sustaining, and occasionally contesting the images of Turks and Türkiye that shaped German self-understanding.

TÜRKHER
TURKISH HISTORY OF EDUCATION RESEARCH
turkher.org
Clt.1 | Sy.2 | Eyl, 2026
e-Issn: 3108-8066
Sayfalar: 171-175

Türken- und Türkeibilder im 19. und 20. Jahrhundert: Pädagogik, Bildungspolitik, Kulturtransfer, editörler Ingrid Lohmann ve Julika Böttcher. Bad Heilbrunn, Verlag Julius Klinkhardt, 2021, 277 s., 18,90 €, doi.org/10.35468/5874.

Şeyma AKSOY

[1]Berlin Humboldt Üniversitesi, Almanya **(Sorumlu Yazar)**

ORCID: 0000-0002-6771-2665 ***ROR ID***: https://ror.org/01hcx6992 ***e-Mail:*** seyma.aksoy.uw@gmail.com

Makale Türü:	*Kitap Kritiği*
Atıf:	Aksoy, Şeyma. Türken- und Türkeibilder im 19. und 20. Jahrhundert: Pädagogik, Bildungspolitik, Kulturtransfer, editörler Christoph Herzog ve Klaus Kreiser [Kitap İncelemesi]. *Turkish History of Education Research (TURKHER)* 1, sy. 2 (2026): 171–175.https://doi.org/10.71350/turkher.14
İntihal:	*Bu çalışma, ön inceleme sırasında ve yayınlanmadan önce **Turnitin** kullanılarak **intihal** taraması yapılmıştır.* turnitin
Veriliş:	09.08.2026
Kabul:	07.09.2026
Yayım:	23.09.2026
Açık Erişim Statüsü:	*Ticari olmayan amaçlarla okunması, indirilmesi ve paylaşılması serbesttir.*

Alman eğitim tarih yazımı, pedagojiyi bugüne dek belirli açılardan incelemiş ama onu Batı dışı toplumlara ilişkin ulusal klişelerin aktif bir inşacısı ve bunların hizmet ettiği emperyalist hedeflerin bir paydaşı olarak nadiren ele almıştır. Ingrid Lohmann ve Julika Böttcher'in editörlüğünü yaptığı eser *Türken- und Türkeibilder im 19. und 20. Jahrhundert: Pädagogik, Bildungspolitik, Kulturtransfer – 19. ve 20. Yüzyılda Türk ve Türkiye İmgeleri: Pedagoji, Eğitim Politikası, Kültür Transferi* tam da bu boşluğa hitap ediyor. Kitap, Türkler ve Türkiye hakkındaki doğru bilginin, 1800'den XX. yüzyıl ortasına kadar Alman pedagojisi ve öğretmenlik mesleği içinde nasıl üretildiğini, tartışıldığını ve aktarıldığını izliyor. Eserin kapağı okuyucuyu on sekizinci yüzyıla ait "Schachtürke – Satranç Oynayan Türk" imgesiyle karşılıyor. Bu imge zeki bir makine izlenimi veren, ama aslında içine gizlenmiş bir insan tarafından yönetilen bir satranç otomatıdır. Editörler bunu, Alman-Türk söyleminin merkezindeki aldatmacanın bir simgesi olarak kullanıyor. Devamında bu söylemin tarihsel eğitim araştırmalarında tuhaf biçimde ihmal edildiğini savunuyor ve bunu kısmen Bernd Zymek'in 1975 tarihli Alman pedagojik reformunda yabancı modelleri inceleyen çalışmasının yanlış okunmasına bağlıyor. Zymek, Türkiye ile ilgili çok az veri bulmuş ve bu da konunun daha fazla araştırılmasını engellemişti. Oysa kitapta yer alan makaleler, özellikle Böttcher'in bölümü, bu iddiayı doğrudan çürütüyor. Derleme, tematik ve yöntemsel olarak üç farklı bölüme ayrılıyor: gazete ve dergi söylem analizi, ders kitabı analizi ve uzman ağları ile kültür transferi çalışmaları. Editörlerin girişi ve on makale, Almanya-Türkiye ilişkisinin büyük ölçüde unutulmuş bir bölümünü yeniden inşa ediyor. Lohmann ve Böttcher'in kışkırtıcı biçimde öne sürdüğü gibi, bu unutuluşun nedeni belki de Almanya'nın başarısız emperyalist hırslarının yarattığı narsistik yaralanmayı hatırlatmasıdır.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Birinci bölüm, "Diskurse und Wandlungsprozesse - Söylemler ve Dönüşüm Süreçleri", Fikret Adanır'ın yirminci yüzyılın ilk yarısında değişen Almanya-Türkiye imgesini konu alan makalesiyle açılıyor (s. 23-42). Adanır'ın makalesi kavramsaldan çok betimleyici bir niteliktedir. II. Wilhelm döneminin kolonyal hırslarından savaş dönemi "Waffenbrüderschaft – silah kardeşliğine", Weimar yıllarının hayal kırıklığından İkinci Dünya Savaşı'nın tarafsızlığına uzanan bir Alman algı tarihini izliyor. Adanır, Türkiye'nin yüzyıl başındaki Alman emperyalist tahayyülünde sahip olduğu önemi bir daha hiç yakalayamadığı sonucuna varıyor (s. 38-39). Diplomat Max von Oppenheim'dan yaptığı alıntı yazının çarpıcı noktalarındandır. Bağdat Demiryolu güzergâhındaki Müslüman nüfusun Almanya için yararlı ekonomik ortaklar olabileceğini savunan Oppenheim, bu nüfusu Afro-Amerikalılar ve yerli Amerikalılara karşı açıkça "Menschenrassen – ırksal terimlerle" sıralamış ve onları "Amerikan zencisinden çok daha iyi, Kızılderili'den hiç bahsetmeye gerek yok" diye nitelendirmiştir. Bu ise kolonyal ekonomik çıkarı sorgulamak yerine meşrulaştırmak için başvurulan bir ırksal hiyerarşidir (s. 27). Arşiv malzemesi açısından zengin olmakla birlikte, makale kitabın vaat ettiği söylem analizi ve postkolonyal eleştiriyle doğrudan etkileşime girmekten çok, esere tarihi bir arka plan sağlıyor.

Buna karşılık Ingrid Lohmann'ın katkısı, bölümün kavramsal açıdan en keskin müdahalelerinden birini ortaya koyuyor (s. 43-68). Makale, 1800 ile 1940'lar arasında "Levantiner – Levanten" figürünün ortaya çıkışını ve ırk söyleminde yer alma sürecini inşa ediyor. Lohmann, aslında Akdeniz tüccar ailelerini tanımlayan bu terimin, zaman içinde dışlayıcı ve giderek ırksal bir söyleme nasıl dönüştüğünü gösteriyor. Üstelik bu durum tam da Almanların Türklere bakışı yumuşarken yoğunlaşıyor. Marie Louise Pratt'ın "contact zone – temas bölgesi" kavramından yararlanan Lohmann, Alman pedagogların ve coğrafyacıların Levantenleri "pseudoeuropäisch – sahte Avrupalılar" ilan ederek bu bölgeyi nasıl denetim altında tuttuklarını gösteriyor. Kendi deyimiyle bunu "Säuberung der Kontaktzone- temas bölgesinin temizlenmesi" (s. 57) şeklinde niteliyor. Franz Carl Endres'in Levantenleri, Avrupalı kolonilerin bu topraklarda kurmaya çalıştığı birkaç zayıf kültür filizini yiyip bitiren "obur bir çekirge sürüsü" olarak tasvir ediyor (s. 62). Ewald Banse, 1919 tarihli coğrafya ders kitabında Levantenleri "yüksek ırkları aşağı çekmekten başka bir işe yaramayan" varlıklar olarak tanımlıyor (s. 66). Bu tespitler ırksal söylemin pedagojik yayıncılığa ne denli derinlemesine nüfuz ettiğini gösteriyor. Makale, Osmanlı topraklarındaki Alman okullarında Alman çocukların "Verlevantinisierung- Levantenleşmesinden" korkarak karma eğitime karşı çıktığı tespitiyle kapanıyor (s. 67). Bu bulgu, pedagojinin tarafsız bir gözlemci değil, imparatorluğun etkin bir aracı olduğu yönündeki kitabın merkezi savını doğrudan destekliyor.

Julika Böttcher'in makalesi, Bernd Zymek'in 1975 yılında yayınlanan çalışmasına karşı editörlerin açılış iddiası doğrultusunda araştırmaya ampirik bir sınama katarak bölümü kapatıyor. Zymek, 1871-1918 arası Alman pedagoji dergilerinde ABD üzerine 111, Fransa üzerine 90 makale bulurken, Türkiye üzerine sadece bir makale bulmuştu (s. 74-75). Böttcher, kaynak havuzunu Zymek'in taradığı on dört bilimsel dergiden günlük öğretmen basınını da içerecek şekilde genişleterek çok farklı bir tablo ortaya çıkarıyor: Türkiye ile ilgili 500'den fazla makale. Bu da pedagojik ilginin Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik olarak Almanya'nın jeopolitik hırslarını — Bağdat Demiryolu'ndan savaş dönemi ittifakına kadar — yakından takip ettiğini ortaya koyuyor. Ernst Jäckh'in "der Pädagoge leitet die Jugend zum Kaufmann- pedagog gençliği tüccar olmaya yönlendirir" sözüne yaptığı atıf (s. 81), eğitimin ticari genişleme için bir araca dönüştürülmesini kısa yoldan özetliyor. Makale kız çocuklarının eğitimi üzerine karmaşık bir tabloya dikkat çekiyor: ilk Osmanlı kız lisesinin müdiresi olarak bir Alman kadının atanması (s. 86). Bu durum, kolonyal kültür misyonu ile Alman kadın hareketinin birbirini nasıl güçlendirebildiğini gösteriyor. Yöntemsel olarak bu makale, kitabın önceki tarih yazımına yönelik en titiz düzeltmelerinden birini sunuyor ve editörlerin girişte Zymek'e yönelik reddiyesinin ampirik temelini oluşturuyor.

Eserin ikinci kısmı, söylem düzleminden ders kitabı analizine geçiyor. Bölüm, Timm Gerd Hellmanzik'in, Joseph Annegarn'ın 1840 tarihli Katolik dünya tarihi ders kitabına yönelik yöntemsel açıdan yenilikçi, yakın okumasıyla açılıyor (s. 97-116). Hellmanzik, Türk köküne dayanan terimlerin sıklığını Avrupa köküne dayanan terimlerle karşılaştırmak için dijital beşerî bilimler metin madenciliğinden yararlanıyor. Elde ettiği sonuçlar, ikisinin neredeyse eşit sıklıkta geçtiğini gösteriyor. Bu da Osmanlı İmparatorluğu'nu genç okuyucunun zihninde sürekli olarak kötülenen bir varlık olarak konumlandırıyor. Bu anlamda Annegarn'ın coğrafya el kitabından yaptığı alıntı özellikle öne çıkıyor: Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, "Räuberhauptmann- haydut başı" tarafından kurulmuş bir "Räubernest- haydut yuvası" olarak tanımlanıyor (s. 108). Bu, haydutluk temelli bir kuruluş mitine işaret ediyor. Devamında, Yunan Bağımsızlık Savaşı sırasında Osmanlı

askerlerinin esir aldıkları Rumları kendi kızarmış etlerini yemeye zorladığını iddia eden, hiçbir kaynağa dayanmayan bir pasajın tartışılması ise daha da rahatsız edici bir tespit olarak yer alıyor. Bu iddia 1851 baskısında bile değiştirilmeden tekrarlanıyor (s. 112-113). Hellmanzik, bu uydurmayı Avrupa dışı halklara hukuki kişilik tanımamak için kullanılan daha geniş bir kolonyal yamyamlık suçlaması retoriği içine yerleştiriyor. Makale, ortaya koyduğu bulgularla, dar bir dini çevre için yazılmış ve konusu çoktan geçmişte kalmış görünen bir ders kitabının, erken modern döneme ait "Türkengefahr – Türk tehlikesi" korkusunu on dokuzuncu yüzyıla kadar nasıl taşıdığını ikna edici biçimde sergiliyor.

Dennis Mathie'nin katkısı, bu analizi 1923-1936 arasında yayımlanan üç büyük Weimar dönemi ders kitabı serisine genişletiyor. Mathie, ders kitaplarında tekrar eden dört anlatı kalıbını izliyor: Osmanlı yönetimini "baskıcı" olarak damgalayan yerleşik bir söylem kalıbı, Osmanlı'yı yavaş bir çöküş içinde gösteren ve “Boğaziçi’nin hasta adamı" imgesinde doruğa ulaşan bir gerileme anlatısı, Türkiye'nin Avrupa'ya ait olup olmadığı sorusu ve Almanya'nın kendisini Türkiye'nin medeniyet rehberi olarak sunduğu bir vesayet teması (s. 119-139). Yazarın en çarpıcı bulgularından biri söylemdeki sessizlikle ilgilidir: Ders kitapları Yunan ayaklanmasını meşrulaştırmak için "drückende Herrschaft der Türken – Türklerin baskıcı yönetimi" ifadesini tekrarlarken, hemen hemen aynı dönemde gerçekleşen 1839-1876 Tanzimat reformlarından hiç söz etmiyor. Savaşlar arası dönemi ele alan bölümdeki analiz ise Türkiye Cumhuriyeti'nin ortaya çıkışının çöküş anlatısını kısa süreliğine nasıl kesintiye uğrattığını gösteriyor: Kemalist laikleşme "Avrupalılaşma" olarak selamlanırken, nüfus mübadeleleri de ulus inşası ilerlemesi olarak eleştirisiz biçimde övülüyor (s. 136). Makalenin söylenmeyeni izlemedeki titizliği, benzer suskunlukların Weimar dönemi ders kitapları literatüründe ne ölçüde yaygın olduğu sorusunu akla getiriyor.

Bölümün özgün katkılarından biri, coğrafi çerçeveyi Almanca konuşulan İsviçre'ye taşıyan Andreas Hoffmann-Ocon ve Norbert Grube'den geliyor. Yazarlar araştırmalarında 1905'ten 1951'e uzanan beş ders kitabı kuşağını izliyorlar (s. 143-163). Lozan bu tarihte çifte bir rol oynamıştır: Hem Trablus'un devrini öngören 1912 antlaşmasına hem de Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran 1923 antlaşmasına ev sahipliği yapmış, aynı zamanda gelecekteki bakanlar Mahmud Esad Bozkurt ve Şükrü Saraçoğlu'nu yetiştiren milliyetçi Türk öğrenci kulüplerine de yuva olmuştur. Bu da kitaba ek bir ulusötesi bakış açısı katıyor. Makalede, ders kitaplarının savaşı tasvir etmek için kullandığı metaforun zaman içindeki değişiminin izlenmesi özellikle etkilidir. 1926 ders kitapları Balkan Savaşları'nı "wilde Bandenkriege – vahşi çete savaşları" olarak tanımlarken, 1934 baskısı aynı çatışmayı "Verteilung der Beute – ganimetin paylaşımı" ve "Löwenanteil – aslan payı" (s. 154-155) ifadeleriyle bir av sahnesi olarak yeniden kurguluyor. Çarpıcı tespitlerden bir tanesi ise kitap baskıları arası karşılaştırmalarından geliyor: 1927 ders kitabı, Alman müttefiklerin Ermenilere karşı işlenen ve kaynak metnin açıkça "Genozid an den Armeniern – Ermeni Soykırımı" olarak adlandırdığı olayı durdurmak için hiçbir şey yapmadığını belirtirken (s. 159), 1934 revizyonu bu itirafı tamamen siliyor ve yerine aynı cephedeki Alman askeri başarısına yönelik koşulsuz bir övgü koyuyor (s. 159). Bu ders kitabı silme işlemi, siyasi bağlamın pedagojik hafızayı on yıl içinde nasıl yeniden şekillendirdiğinin kitaptaki en açık kanıtlarından biri olarak duruyor.

Kitabın üçüncü bölümü, eğitim aracılarının kendi biyografilerine yöneliyor. İlk katkı, eğitim ve bilim alanlarındaki uzmanlığı örnekleyerek, Almanya-Türkiye arasında reform pedagojisi hareketinin nasıl dolaştığını izliyor. Filiz Meşeci Giorgetti, 1908'den 1930'lara kadar Jena, Leipzig ve Berlin'de okuyan Türk pedagogları konu alan, zengin kaynaklara dayanan bir anlatıyla bölümü açıyor; bu anlatı 1940-1951 arasında 17.000'den fazla öğretmen yetiştiren Köy Enstitüleri'nde doruğa ulaşıyor (s. 189-191). Kitabın önceki bölümlerinin Alman pedagojisini kültürel emperyalizmin bir aracı olarak sunmasının aksine, Meşeci Giorgetti Türk aktörleri Alman uzmanlığını seçici biçimde benimseyen özneler olarak konumlandırıyor. Bu durum en açık biçimde, Alman pedagoglar Oskar Frey ve Georg Stiehler'in 1926'da Ankara'da yürüttüğü kırk beş günlük "Werkerziehung – iş eğitimi" kursunda görülüyor. Burada uygulanan müfredat, doğrudan ithal edilmiş bir program değil, Türk bakanlığının bizzat Alman konuklarına yönelttiği sorular etrafında ortaklaşa şekillenmiş bir programdır (s. 178-186). Makalenin büyük ölçüde betimleyici, kurumsal üslubu, kitabın eleştirel söylem yönteminden biraz ayrışıyor. Bu da, makalenin üstü kapalı bıraktığı bir soruyu gündeme getiriyor: Bu üretken, ama asimetrik alışveriş anlatısı, editörlerin pedagojiyi tahakkümün suç ortağı olarak çerçevelemesiyle nasıl ilişkilenir?

Bölümün ikinci makalesinde Christine Mayer, bir önceki kısmın davet ettiği yöntemsel düzeltmeyi tam olarak sağlıyor. John Dewey'nin 1924'teki ünlü Türkiye ziyaretini yeniden ele alan Mayer, Dewey'i Türk eğitimini tek başına dönüştürmüş bir figür gibi sunan hagiografik görüş birliğini delmek için arşiv kanıtlarını kullanıyor. Örneğin bir ABD büyükelçilik yazışması, Türk bakanın kendi bakanlığının merkeziyetçiliğinden acı biçimde etkilendiğini ve Dewey'nin tavsiyesini hiç talep etmemeye özen gösterdiğini bildiriyor (s. 201). Quentin Skinner'ın etki kavramını açıklayıcı bir kategori olarak eleştirmesinden yararlanan Mayer, tarihçilerin, dolaşımdaki fikirlerin oluşturduğu gerçek bir ulusötesi küre varken, doğrudan ve tek yönlü nedensellik bağlantıları kurmaya fazlasıyla hazır olduklarını savunuyor. Bu bağlamda, yazarın en değerli katkısı "métissage- melezleşme" fikridir. Türk reformcuların Claparède, Bovet, Ferrière, Decroly, Dewey ve Kilpatrick'ten aynı anda nasıl yararlandığını yeniden inşa eden Mayer, 1926 müfredatının tek yönlü bir aktarım değil, bilinçli bir sentez olduğunu gösteriyor. Bu iddiasını Mustafa Rahmi Bey'in 1929'da altı reformcuya birden borcunu kabul ettiği doğrultusundaki kendi ifadesine dayandırıyor (s. 218). Birlikte okunduğunda, Meşeci Giorgetti'nin kurumsal anlatısı ile Mayer'in yöntemsel eleştirisi birbirini verimli biçimde tamamlıyor: İlki ampirik yoğunluğu, ikincisi ise bu yoğunluğun yorumlanması gereken kuramsal çerçeveyi sağlıyor.

Christian Roith, bu ulus ötesi dolaşım yaklaşımını İspanya'ya taşıyor. Türkiye örneğiyle karşılaştırılabilir bir vaka olarak, 1907-1936 arasında 3.604 burs dağıtan İspanyol devlet kurumu Junta para la Ampliación de Estudios'u (JAE) inceliyor. Bu örnek üzerinden, Mayer'in eğitimsel etki konusunda sorduğu sorulardan birçoğunu sınıyor (s. 229-245). Dört biyografik vaka çalışması, pedagog Ángel Llorca'nın çarpıcı bir yöntemsel itirafında doruğa ulaşıyor: Hamburg'daki deneysel okulları ziyaret ettikten sonra Llorca, geleneksel bir sınıftan başka bir şey gözlemlemediğini not düşüyor (s. 240). Del Pozo Andrés de benzer bir yargıya varıyor: Bu tür ziyaretler ile sonrasında yapılan reformlar arasında herhangi bir nedensellik bağı kurmanın pratik olarak imkânsız olduğunu belirtiyor (s. 241). Bu bulgu makalenin, iki makale birbirinden bağımsız yazılmış olsa da, Mayer'in etki paradigması eleştirisini neredeyse birebir yankıladığını gösteriyor. Roith'in Osmanlı örneğiyle yaptığı kapanış karşılaştırması da son derece açıktır. Schneuwly ve Hofstetter'in merkez-çevre modeli çerçevesinde, ne İspanyol ne de Türk pedagogların uluslararası reform söylemini karşılıklı olarak anlamlı biçimde şekillendirdiği sonucuna varıyor. Buna karşın İspanyol uzmanların, Türk uzmanların aksine, hareketin uluslararası ağlarıyla en azından düzenli temas halinde kaldığını belirtiyor (s. 245). Bu ise Türk tarafının söz konusu ağla neden düzenli temas halinde kal(a)madığı sorusunu akla getiriyor.

Derleme, Alman arkeologlar ile Osmanlı müze müdürü Osman Hamdi Bey'in 1883'te Nemrut Dağı'nda karşılaşmasını konu alan Sebastian Willert'in makalesiyle kapanıyor. Makalenin merkezi başarısı, Alman kolonyal küçümsemesinin kamusal ve özel kayıtları arasındaki çarpıcı uyuşmazlığı ortaya koymasıdır. Carl Humann ve Otto Puchstein, yayımlanmış seyahat notlarında Hamdi'yi meşru bir müzakere ortağı olarak sunuyorlar. Ancak Puchstein, Alexander Conze'ye yazdığı özel bir mektupta, Hamdi'yi bilimsel eksiksizliği hiçe sayarak sahada "gewütet & da gewühlt- azgınca kazıp eşelemiş" olmakla suçluyor (s. 250, 263). Makalenin başlığına taşınan diplomatik ikiyüzlülük budur. Willert'in Humann'ın kendi keşif gezisine ilişkin anlatımı da bir o kadar çarpıcı: Alman arkeologlar, yerel bir Türk at sahibinden inşaat malzemesini "biraz zorlamayla" elde ederken, kendi raporlarında Kürt, Ermeni ve Türk yardımcıları küçümseyici terimlerle anlatıyorlar. Buna karşılık Çerkez işçileri daha becerikli ve değerli göstererek övüyorlar (s. 259-261). Yine de makale, Hamdi Bey'in gerçek kurumsal başarılarını da gösteriyor: Osman Hamdi Bey, 1884 tarihli kısıtlayıcı Antikalar Kanunu'nu yürürlüğe koymuş, 1887'de ise Sidon kazısını profesyonelce yöneterek Müze-i Hümayun'u uluslararası düzeyde tanınan bir kuruma dönüştürmüştür (s. 264-268). Bu da son bölümü, kitabın birbiriyle çatışan eğilimlerinin uygun bir sentezi hâline getiriyor: Almanların kültürel küçümsemesi kendi sözcükleriyle belgelenirken, Osmanlı öznesinin buna karşı öne çıkan iradesi de aynı anda görünür kılınıyor.

Bir bütün olarak okunduğunda, eserin en büyük gücü, birinci bölümdeki söylem analizini salt bir teşhisle sınırlı bırakmamasında yatıyor. İkinci bölümde, Hellmanzik'in kanibalizm anlatısı, Mathie'nin tekrarlayan dört toposu, Hoffmann-Ocon ve Grube'nin kitap baskıları arasında belgelediği Alman Ermeni soykırımı suç ortaklığının silinmesi, zengin bulgular sağlıyor. Bu ise birinci bölümde yeniden inşa edilen ırksal ve oryantalist bilginin Alman okul çocuklarına tarihsel süreçte nasıl aktarıldığının kurumsal mekanizmasını gösteriyor. Son bölümün Türk Pedagoglar, Dewey, JAE ve Osman Hamdi Bey vaka çalışmaları ise eğitim ilişkisinin birden fazla yönde geliştiğine işaret ediyor: Osmanlı-Türk ve İspanyol aktörler, Avrupa uzmanlığını kendi koşullarında

benimsemiş, araç olarak kullanmış ve zaman zaman buna direnmiştir. Üstelik bu alışveriş yapısal olarak eşitsiz kalmaya devam etmiştir. Kitap, tam da bu farklı kayıtların kesiştiği yerde en ikna edici hâline bürünerek, Willert'in yazdığı son bölümde buna en iyi örneği veriyor. Burada tek olay dizisi - 1883 Nemrut Dağı keşif gezisi- hem Alman arkeologların küçümseyici özel yazışmaları, hem de bir Osmanlı müze müdürünün kendini kanıtlayan kurum inşası üzerinden kırılarak yansıtılıyor.

Aynı zamanda, derlemenin yöntemsel çoğulculuğu zaman zaman sentezden çok bir yan yana durma etkisi yaratıyor. Üçüncü bölümün pedagojik alışverişe dair kurumsal tarihi, kitabın açılışındaki analitik hedefle tam olarak örtüşmüyor. Fikirlerin ve pratiklerin profesyonel seçkinler arasında nasıl dolaştığını izlemek, ırksal "Kollektivsymbolik- kolektif sembolizmin" yeniden inşasıyla aynı türde bir çalışma değildir; editörler, bu iki analiz biçiminin -biri gönüllü fikir dolaşımını, diğeri Alman kamusal alanında düşmanca kalıpların nasıl yerleştiğini izliyor- birbirini nasıl etkilediğini yeterince tartışmıyor. Mayer ve Roith, “etki” kavramına yönelik eleştiriyi birbirinden bağımsız olarak ama birbirini tamamlayıcı biçimde geliştiriyorlar. Bu eleştirinin, kitabın kendi anlatısını -pedagojinin imparatorluğun suç ortağı olduğu iddiasını- ne ölçüde kapsadığı ise netlik kazanmıyor. Oysa bu anlatıda nedensellik iddiaları çok daha güvenli bir dille ortaya konuyor. Ancak bunlar, gerçek anlamda disiplinlerarası ve çok perspektifli bir projenin bedelleridir ve kitabın merkezi başarısını gölgelemez: Bir yüzyılı aşan zaman diliminde on vaka çalışması boyunca, Alman pedagojisinin Türk-Alman ilişkisinin edilgen bir gözlemcisi olmadığını, tersine Almanların kendilerini anlama biçimini şekillendiren Türk ve Türkiye imgelerinin inşasında, sürdürülmesinde ve zaman zaman sorgulanmasında etkin bir özne olduğunu gösteriyor.